

I YAZI

Yəqin ki, kino hər bir kinematoqrafçının həyatına müxtəlif şəkildə daxil olur. Və hər bir kinematoqrafçı, istər məşhur olsun, istərsə də az tanınan, bu heyrətamiz incəsənət məbədinin kəndarından özünə məxsus şəkildə adlayıb içəri keçir.

1923-cü ildə Azərbaycanda I Dövlət Kino-fabriki fəaliyyətə başlayan sonra burada əsasən gəlmə kino işçiləri - V.Ballyuzək, G.Kravçenko, V.Lemke, G.Parışavili, A.Litvinov, P.Blyaxin, A.Yalovoy, İ.Frolov, N.Səngeləya, A.Qalperin, Q.Braginski, İ.Savçenko, V.Aden, L.Koretski və başqaları çalışırdılar. Bəzən isə kino işçisi olmayanlar da işləmək üçün digər respublikalardan bura gəlirdilər. Aleksandr Makovski və İvan Manakov məhz belələrindən idi.

Kino tədqiqatçısı Aydın Kazımzadənin tapıb üzə çıxardığı rejissor A.Makovskinin ötən əsrin 20-40-cı illəri Azərbaycan tarixi və milli kino tariximizin müəyyən səhifələrinə işıq salan "Şərqlə doğru" xatirəsinin və kinosalnaməmizin az məlum faktlarının oxucular üçün maraq doğuracağını nəzərə alıb onları çap edirik.

ZOLAQLI KİNO

Dostum İvan Manakovla kinoya gələndə vətəndaş müharibəsi arxada qalmışdı... 1920-ci ilin mayında Xəzər dənizində ingilis -denikinçi donanmasını darmadağın edən bizim şanlı donanmamız gənc Azərbaycan Sovet Respublikasının dəniz sərhədlərinin keşiyində durdu. Lakin bir dəfə...

1923-cü ilin Bakı yayı idi. "Qurd qapısı" yaxınlığındakı dağların qoynunda quru qoşunların təlim-məşq toplanışından sonra məşhur "Karl Libknext" esminesinin komandası "Sevimli donanma" mahnısını xorla oxuya-oxuya şəhərə qayıdırdı. Krasnokrestovskaya küçəsi (sovet dövründə Buynaksk adlanırdı - A.K.) ilə "Baksovet"ə tərəf üzünə düşürdük. Birdən... Bu nədir? Nə olub? ... Sıranı pozan matrosalar küçəni keçərək camaatın toplaşdığı meydana tərəf getdilər. Burada orta əsrlər Bakı qalasının divarları nəyə görə xalqlarla bəzədilmişdi. Bəlkə burada hansısa dini bayram keçirilirdi? Nə üçün qala qapısında adamlar parlaq milli geyimdədirlər? Əyinlərində milli paltar, başlarında Qafqaz papağı geymiş süvarilər haradan peyda oldular?... Gözlənilmədən tufəngdən atəş açıldı. Kütləni yaran dənizçilər meydana girdilər. Lakin onları milis işçiləri saxladılar.

- Adə, görmürsən, kino çəkirlər də...

Burada hamı üçayaq üstə durmuş, qara dəri ilə örtülmüş çox da böyük olmayan, parıldayan şüşə gözlü qutunu gördü.

- Bax, kinoaparət, kinoaparət!, ? deyər mat qalmış İvan qolumdan dardı.

Kinoaparətin yanında durmuş rejissor tufəngdən atılan atəşlə "öldürülən" qarasaqqal süvarinin atdan yıxıla bilməsinə görə əsəbləşdi.

- Bir də! Altıncı dubl. Hazırlaşın... Başladıq! Süvari yenidən qala qapısından sıçradı, onun arxasınca güllə səsi eşidildi. O, yenidən yəhərdən yöndəmsiz bir sürətdə sürüşdü.

- Bir də! Bir də, - bunu deyib rejissor özündən çıxdı...

Onuncu dubldan sonra bizim bosman Stepan Qriqoryeviç Şkvarka milis nəfərini kənara çəkdi və ruhən sarsılmış rejissora yaxınlaşdı.

- Bağışlayın, lütfən, istəyirsiniz bizim Sanka atın altından fırlansın? Hə, Sanka, - deyər o, qışqırdı: - Bura gəl, atdan necə yıxılmağı göstər.

Milis işçiləri cavan, bəstəboy, zirək dənizçini irəli buraxdılar. O, rejissora yaxınlaşaraq təzim etdi. Rejissor inanmasa da, Sanka təkidi edirdi: - Atı verin!...

Sanka yəhəri yoxladı, atın dişlərinə baxdı, boynunu sıgalladı və cibindəki qəndi atın ağzına dirdi. Sonra atəşin açıldığı yerdən süvarinin yıxıldığı yərə qədərki məsafəni ölçdü. O, ətrafındakı yərə baxdı, yoldan daşları yığışdırdı. Və ani olaraq yəhərə qalxdı. Meydan sakitləşdi. Bir dəqiqə, iki dəqiqə keçdi. Birdən nalin çaqqıltısı eşidildi. Qaladan süvari çıxdı... Atəş!

Kino tariximizdən

Şərqlə doğru

At şəhə qalxdı. Sanka göydə mayallaq vurdu, atın başından uçub yerə çırpıldı... Çətinliklə də olsa ayağa qalxmaq istədi, amma bacarmadı.

Heyrətlənmiş kütlə susurdu. Hər şey o dərəcədə təbii idi ki, çoxları dənizçinin həqiqətən ölməyinə inanırdı. Budur, Sanka cəld ayağa qalxdı və ətrafa toplaşanları salamladı. Buna cavab olaraq meydana toplaşanlar onu alqışladılar.

Rejissor və operator Sankanın əlini sıxdılar. Hamıdan çox bizim bosman sevinirdi.

- Mən nə dedim... Sanka sirk ustasıdır! Hə...

Kostyumçu tez təzə gələn "aktyoru" geyindirdi, ona biğ və saqqal yapışdırdı. Bir neçə dəqiqədən sonra qarasaqqal Sanka atı mindi, çəkiliş davam etdi. Birinci dubldan sonra rejissor qışqırdı: "Əla!" İkinci dubldan sonra dedi: "Sanka, mən səni buraxmayacağam! Siz bizim "Bayquş" filmində xanın nökrəni oynayacaqsınız..."

Beləliklə də, mən gözlənilmədən kinoya düşdüm. Sanka, oxucu başa düşür ki, mən idim. Həqiqətən donanmada xidmət edəndə qəder mən sirkdə akrobat və hava gimnastı işləmişdim. On iki yaşım olanda mən Çin truppasına şagird kimi qəbul olunmuşdum. Bu truppa ilə Çində, Yaponiyada, sonradan Vladivostok sirki

Aleksandr Makovski

ilə bütün Sibirdə qastrolda olmuşam. Nəhayət, digər sirklə Petroqrada və Narvaya getmişəm. Oktyabr inqilabından sonra dənizçi oldum. 1919-cu ilin yayında könüllü olaraq Volqa-Xəzər Donanmasına yazıldım.

İNDİ İSƏ DƏNİZÇİLİKDƏN DÜZ KİNOARTİSTLİYƏ!

- Sən bir buna bax a, - deyər dostum İvan dilləndi.

Həmin gündən mən "Bayquş" filminin quruluşunun fəal iştirakçısı oldum. Bu film Azərbaycan kəndlilərinin xan və bəylərə qarşı inqilabi mübarizəsindən danışdı.

Xan gənc muzdur Əlinin torpağını, azadlığını, hətta sevimli nişanlısını əlindən aldığı üçün o, zalım hökmdara qarşı mübarizəyə qalxır. Üsyançılara rəhbərlik edən Əli xanın quldur dəstələrini darmadağın edir, doğma kəndini və əlbəttə, nişanlısını azad edir.

Bu sadəlövh süjeti rejissor Q.Kravçenko və operator V.Lemke o vaxtlar dəbdə olan Amerika tryuk kinodöyüş filmləri kimi təqdim etməyə çalışırdılar. Onlar ssenariyə eyləncəli macərə epizodlarını daxil etmişdilər. Mənim üzərimə çətin vəzifə qoyulmuşdu: mən nəinki çapan atdan yıxılmalı və yüksək qayalardan coşan dənizə tullanmalı idim, həm də özüm təhlükəli tryuklar fikirləşməli idim. Məsələn, təqibdən qaçan filmin qəhrəmanı Əli uçuğunun bir tərəfindən o biri tərəfinə kanat vasitəsilə keçməli idi. Amma

kim belə riskə razı ola bilər? Əlbəttə, təqibdən qaçan Əlini və onu təqib edən xan nökrəni əvəz etmək mənim öhdəmə düşürdü.

Ümumiyyətlə, təhlükəli idman tryuklarının təşkili və bilavasitə yerinə yetirilməsi tezliklə mənə bu işdə mütəxəssis kimi məşhurlaşdırdı. Hər hansı bir filmə tryuk çəkilişləri məsələsi ortaya çıxanda orada "zolaqlı alt paltarda Sankanı" görmək olardı.

"BİZİM "KİNOUNİVERSİTETLƏR"

1924-cü il gəldi. Əlvida, hərbi donanma! Yaşasın kino! Əvvəlcə mən hərbi xidmətdən tərxis olundum, sonra dostum İvan. Lakin o, Bakı kinofabrikinə yanıma gələndə mən artıq "tanınmış" kinematoqrafçı idim. Mən lovğalığımı gizlətmədən yeni aldığı Rabis (Raboçee iskusstvo) ittifaqının üzvlük bileti onı göstərdim. Sonralar başa düşdüm ki, kinoda başlıca məsələ "ölümlə üz-üzə gələn" tryuklar deyil, ondan daha vacibi yaradıcılıqdır. Ona görə də tryukçuluğu atdım və rejissorluğu ciddi şəkildə öyrənməyə başladım.

Canfəşanlıqımı görüb qiymətləndirən "Azərbaycan kino"nun rəhbəri Şamil Mahmudbəyov məni rejissor Litvinovun çəkiliş qrupuna rejissor

İvan Manakov

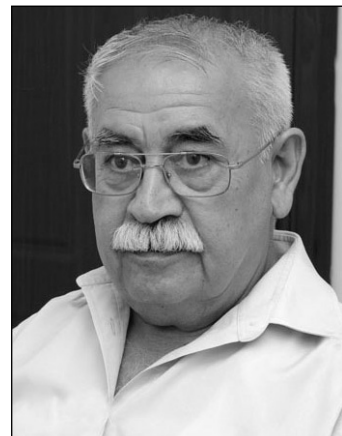
köməkçisi təyin etdi. Onun Azərbaycan və Amerika neftçilərinin fəhlə həmrəyliyindən bəhs edən "Müxtəlif sahillərdə" filmində İvanla birgə "universitetin" birinci kursunu keçdik. İvanın bu filmə ilk işi çəkiliş meydançasında çuxur qazmaqdan və operator qülləsi üçün dirəklər qurmaqdan ibarət oldu. Sonra naturada çəkilişlərlə əlaqədar başqa işləri yerinə yetirir, laborantlara yuyulmuş pozitiv pilyonkaları qurutma barabanlarına sarımaqda kömək edirdi.

Mənim üçün isə "Müxtəlif sahillərdə" filminin quruluşu çəkiliş prosesinin təşkili üzrə əla məktəb oldu. Filməki hadisələr eyni vaxtda həm Bakıda və həm də Amerikanın neft rayonlarının birində cərəyan edirdi. Bunu çəkmək olduqca ağır idi. Mən şəhər muzeylərini, teatrlarını və hətta varlıların mənzillərini gəzir, lazım olan amerikalı rekvizitlərini - nadir məişət əşyalarını, mebelli, qeyri-adi, rəngbərgəng kovboy kostyumlarını və Amerikanı xatirlədi biləcək başqa şeyləri axtarırdım.

- Rejissor köməkçisi, çəkiliş üçün dörd Amerika "Ford" avtomasını lazımdır, axtar tap!

Dörd avtomashın demək asandır! O vaxtlar Bakı neft sənayesi üçün Amerikadan gətirilən maşınların sayı on dənədən artıq deyildi. Lakin kinoda, donanmada olduğu kimi, "yox" sözü yox idi!

- Dörd "Ford" tapmaq, oldu! Bundan sonra bütün neft mədənlərinə qaçış başlanır. Bibi-Heybətə maşın ümumiyyətlə yoxdur, Balaxanıda vermədilər, Sabunçu və Suraxanıda heç

Aydın Kazımzadə

eşitmək belə istəmirlər. Vaxt isə uçar. Sabah Amerika ilə bağlı çəkilişdir.

- "Ford"lar hansı? - deyər rejissor narahatlıqla soruşur.

- "Ford"lar vardır! Beləliklə, lazımı saatda dörd təzə Amerika maşını gətirilir.

Vaxtilə, yaxşı mənada, səs salan "Nəhayət-siz kədr" və "Sovetlər hakimiyyəti uğrunda" filmlərinə quruluş vermiş, inqilabdan sonra sovet kinorejissoru kimi məşhur olan əmək qəhrəmanı Aleksandr Petroviç Panteleyev Bakı kinofabrikinə dəvət olunur. O, mənim rejissoruma deyir: "Sizin rejissor köməkçinizin qızıl əlləri və canavar ayaqları var!"

Əlbəttə, bu sözdən sonra mən daha çox şey göstərməyə başladım.

"Amerika bari"nda çəkiliş gedir. Piştaxtanın yanında filmin qəhrəmanları dayanmışlar: amerikalı usta - ştrekbrexer - artist Sergey Troitski və Bakı neftçisi - artist Mirzəağa Əliyev (sonralar SSRİ xalq artisti) yumruqlarını sıxıb bir-birini hədələyirlər. Onların mübahisələrinin cazibəli səsi batırır. Birdən rejissorun başına belə bir fikir gəlir:

- Bu yerdə müğənni oxusa yaxşıdır. Rejissor köməkçisi!

Əgər belə bir əmr çəkilişdən bir saat əvvəl olsaydı, müğənni tapmaq olardı. İndi isə... Mən cəld rekvizit səxinə qalxdım və o dəqiqə də bar dekorasiyasına qayıtdım. Əlimdə də qrammofon trubası. Vaxtilə müğənnilər mikrofonla oxumurdular, qrammofon trubası isə kara gəldi.

- Yaxşı fikirləşilib! - deyər rejissor sevincə səsləndi: - Hazırlaşın, başladıq!

Rejissor köməkçisi "oxudu". Sonra "amerikasayağı" dalaşma oldu: neftçi ştrekbrexerin başına butulkanı çırpır. Qarışıqlıq. Polismlər gəlirlər. Rejissor qışqırır:

- Dava-dalaşdan sonra yaxşı olardı ki, rəq-qas gəlsin, özü də zənci, hə, zənci çəçyotkasi! Rejissor köməkçisi, rəq-qas gəlsin!

- Nə etməli? Rəqqası haradan tapım? Fikir-ləşməyə də vaxt yoxdur: çəkiliş dayanıb, rejissor gözləyir. Qrim otağına qaçırım və zənci şəklində qayıdaram. Çəçyotka "dənizçi yabloçkasi"ndan zənci çəçyotkasına çevrilir...

Əlbəttə, rejissor köməkçisinin diqqətsizliyi üzündən səhvlərə də yol verilir. Vuruşma səhnəsində neftçi ştrekbrexerin başına butulkanı vurmamışdan əvvəl rejissor xəbərdarlıq edir: "Necə lazımdırsa eləcə də vurun, butulka buta-fordur, çox incədir, o dəqiqə parça-parça olub yerə töküləcək. Qorxmayın, incitməyəcək. Başladıq!"

Aktyor Mirzəağa Əliyev butulkanı aktyor Sergey Troitskinin başına vurur. S.Troitski zarıldıyıb yerə yıxılır və... huşunu itirir. Sən demə, butulka butafor deyilmiş. "Nə olub, rejissor köməkçisi?!" Rejissor köməkçisi güllə kimi butafor səxinə gedir: butafor butulka rəfdə durub və onu çəkilişə nə vaxt aparacaqlarını gözləyir...

Davamı növbəti sayımızda

Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütəli İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyəsi əsasında hazırlanıb.